

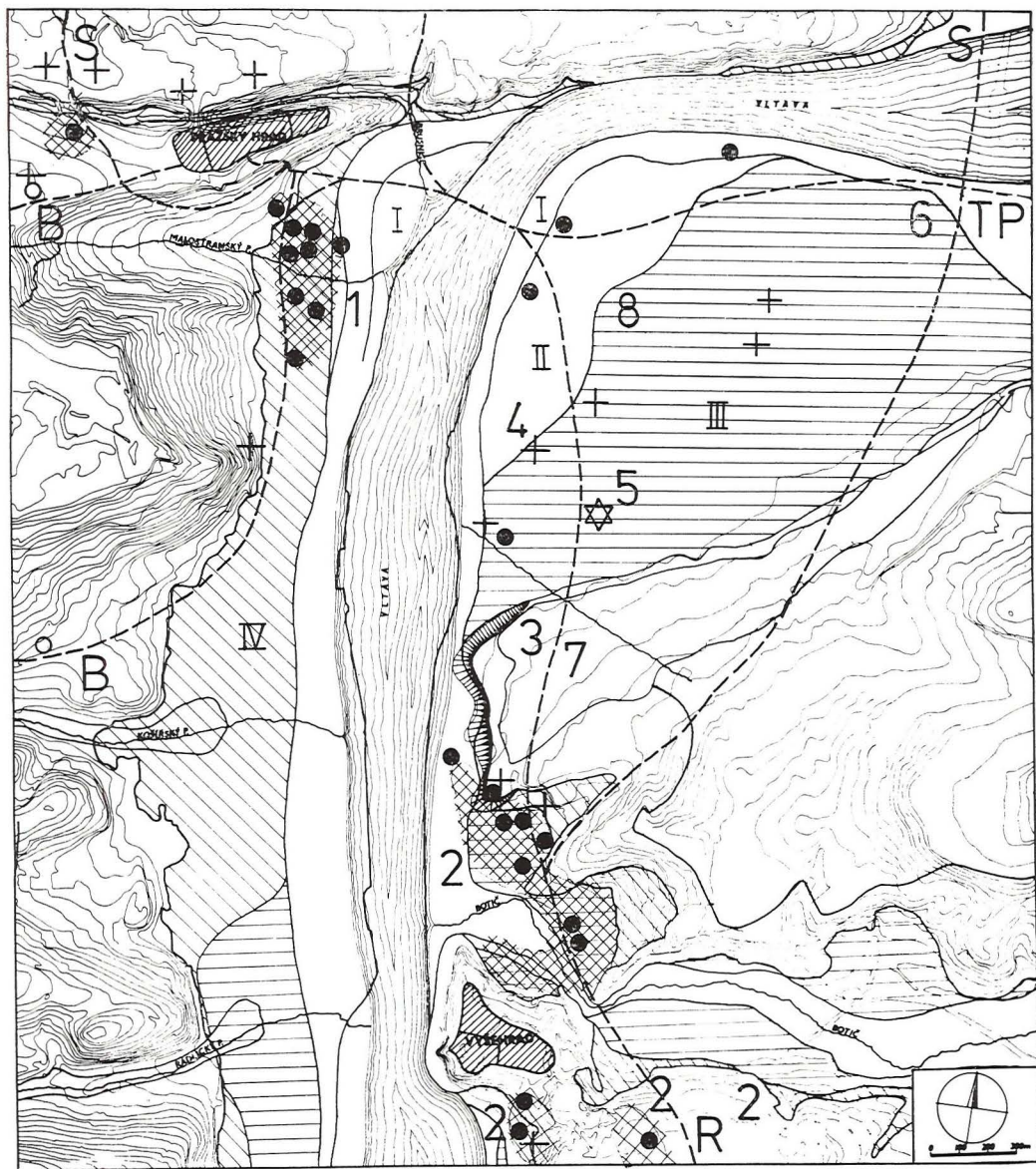
Počátky pražských tržišť

Záchranné archeologické výzkumy vyvolané výstavbou a přestavbou Prahy přinesly v poslední době podstatné rozšíření informací o nejstarších dějinách přemyslovského města a otevřely prostor k doplnění a upřesnění představ o sociotopografické struktuře zdejší knížecí rezidence. Při interpretaci nashromážděných pramenů vynořily se i nové otázky, které dřívejší soubory neznaly. Ukazuje se nezbytné prohloubit výklad některých pojmů, jejichž obecné pojetí již nedostačuje, a pokusit se o širší analýzy.

Jedním z nově otevřených problémů je otázka trhu a tržiště, rekonstrukce jejich socioekonomické funkce a formy, zejména v dobách boleslavské říše, kdy se upevňovala struktura a formovala ekonomická soustava mladého přemyslovského státu.

Základní informace o pražském trhu čerpaly se vždy ze záznamu Ibráhíma ibn Jákúba.¹ V dochovaném al-Bakrího přepisu jeho zprávy se píše, že „za kinšár se ... dostane (prodává se) pšenice ...“ ječmen a jiné zboží, dále že se tam „vyrábějí šátečky, pomocí nichž kupují a prodávají (obchodují s nimi, za ně počítají mezi sebou) ... pšenici, mouku, koně, zlato, stříbro a všechny věci“. Na jiném místě zaznamenává, že „vyrábějí sedla, uzdy a štíty...“. O cizích kupcích píše, že „přicházejí sem... se zbožím... a vyvážejí od nich...“. Je zde tedy dokumentována místní specializovaná výroba a tržní směny používající dvojí směnný ekvivalent, šátečkový a denárový, které tvoří uzavřené soustavy, ale existuje mezi nimi cenová relace. O vlastním tržišti a jeho struktuře al-Bakrího přepis Ibráhímovy zprávy žádné informace nezaznamenává.

V mladším přepisu Ibráhímovy zprávy od al-Himjarího z 15. století se píše, že Garágha (B. ragha) je město nad řekou a „nachází se v něm (je v něm) trh zásobený všemi věcmi užitečnými pro cestující i stálé obyvatele (města)“, podle Hrbkova překladu „se vším zbožím k cestování i usedlému životu“. Záznam pokračuje: „Tyčí se nad ním (dle Hrbkova překladu: v jeho vyšší části je...) velká opevněná tvrz“. Neupřesňuje, zda tvrz je nad městem, nad řekou, nebo nad tržištěm; přesnější topografické údaje nelze ze zápisu dedukovat. Al-Himjarího přepis přináší tedy výslovný údaj o trhu, ale jeho strukturu charakterizuje značně obecně, že šlo o „zboží k cestování i usedlému životu“, tedy nejspíše o potraviny, krmivo, snad i textil, obuv a dřevěné nádoby, v podstatě produkty agrárního venkova a jeho domácího výroby. Zřejmě tím nemínil zahraniční luxusní zboží dovážené po stakilometrových trasách.

Pražská kotlina na počátku druhého tisíciletí

s rekonstrukcí původního terénu spodních údolních teras podle novodobých výzkumů. Dálkové cesty, starší přemyslovského ústředí, setkávaly se v prostoru tehdy neosídleného Mezihradí, vyhrazeného patrně kupeckým a otrokářským karavanám. Empiricky se rozvíjející pražské a vyšehradské podhradí neměla v těsných územních podmínkách ani prostor a zprvu ani potřebu vytvářet plošná tržiště. Ke směnám postačily povodňé cesty, tzv. tržní ulice. Plošná tržiště vytvořily až pozdější sociální a ekonomické proměny feudálního systému nejprve asi při vyšehradském podhradí (7) a po zasedlení Mezihradí při hraně staroměstské terasy (8).

Po řadu generací se však ustálila představa, že kdesi na území pražské kotliny se odbýval živý trh, kde se kupovalo obilí, slepice a další druhy potravin včetně krmiva pro zvířata, kde místní řemeslníci prodávali své výrobky a karavany dálkových kupců vykládaly mezi nimi dovezené zboží.² Podle slov Brunona Querfurtského o nedělních trzích pod plzeňským hradštěm se soudilo, že i v Praze mohl být zavedený obdobný rytmus týdenních trhů. Poloha pražského tržiště se hledala na různých místech vltavské kotliny a každé z těchto řešení zpravidla nacházelo v torzálních informacích své opodstatnění.³

Dosavadní představy o pražském tržišti zpochybnily až některé nové poznatky, k čemuž přispěla i experimentální archeologie, jež poskytla hlubší informace o technologii některých řemesel a o časové náročnosti jejich výrobních postupů. Značně pokročily experimenty železářské výroby,⁴ patrně jednoho z nejžádanějších podhradských řemesel, ale pokročily i studie o kostěné industrii,⁵ hrnčířství a jiných. Upřesnily se představa o hodnotě jednoho kovového nástroje, jehož cena musela uhradit výživu celé skupiny lidí i s rodinami, kteří nakopali a dovezli rudu, vypálili a přivezli dřevěné uhlí, postavili pec a vytavili v ní z rudy kus železa, ze kterého pak vykovali žádaný nástroj. Část této výroby se zaměřovala na potřeby mocenské skupiny, zbývající mohli řemeslníci směnít s agrárním zázemím, ze kterého se vyčlenili, ale na němž byli trvale závislí jako na dodavateli potravin a ostatních nezbytných potřeb. Produkce řemeslné výroby byla v primitivních technologických podmínkách velice nízká. Sotva dostatočila poptávce jak mocenského ústředí boleslavské říše, které soustřeďovalo na pražském hradisku správní, fiskální, vojenské i exekutivní funkce státní moci, tak i širokého agrárního zázemí. Stoupající tlak státu a společnosti na zvyšování zemědělské produkce se zde odrážel v zájmu o kvalitnější nástroje umožňující rozšiřování osevních ploch. Soudíme proto, že poptávka převyšovala nabídku a řemeslná výroba měla veskrze charakter zakázkové práce. Vytvářely se tu zřejmě velice obdobné podmínky jako v západních zemích, kde měli možnost shromáždit podrobnější údaje.⁶ Řemeslnickou dílnu tvořila rodinná skupina podílející se společně na práci i životě „u jednoho hrnce“. Bydleli v jednoprostorových chatách o půdorysné ploše přibližně od 10 do 20 m²,⁷ kde za nepohody byla čtvrtina vyhrazena pro práci. Náročnější řemesla však potřebovala větší prostor; pracovalo se na volném prostranství před chatami, kde se také odbýval prodej. Tyto formy přetrvávaly i v západní Evropě zhruba až do 12. století,⁸ kdy rozvoj řemesel teprve umožnil přechod na tržní výrobu a vytvoření řemeslnického trhu. Do té doby nízká produkce nedovolovala řemeslníkům účast na tržišti, vyrobené tovary jim nepřebývaly, nezůstávaly na skladě a nepotřebovali je nikde nabízet.

1 Pražské podhradí

1 Pražské podhradí, 2 Vyšehradské podhradí, 3 Břežská skála (Karlovo náměstí), 4 Pohřebiště cizích obchodníků, 5 Židovská „zahrada“, 6 Němečtí kupci, 7 Tržiště vyšehradského podhradí, 8 Staroměstský rynek a týnský dvorec v 2. polovině 12. století, B Bavorská cesta, S Šaská a Srbská cesta, TP Trstenická a Polská cesta, R Rakouská cesta, I. Neobyvatelná holocenní niva, II. Terasa IV–c, III. Terasa IV–a maninská (staroměstská), IV. Svahové sutě a hlíny, V. Archeologické nálezy z 10. a 11. století.

Z představ o struktuře raně středověkého tržišť musíme tedy řemeslníky vypustit. Jejich podíl na ekonomii městské aglomerace byl bezpochyby primární, jenže výrobky se nesměňovaly na společném tržišti, ale individuálně přímo na pracovišti.

Další složkou, u níž se obvykle předpokládala účast na místním tržišti, byli dálkoví kupci.⁹ Tahy jejich karavan pražskou křižovatkou a její mimořádný význam za geopolitické situace Evropy v 10. století jsou již dostatečně zpracované a nesetkávají se se závažnějšími pochybnostmi. Podrobnější informace o mechanismu raně středověkého dálkového obchodu napovídá opět Ibráhímova zpráva několika závažnými údaji. Zaznamenává, že kupecké karavany trvala cesta z Prahy do Krakova tři týdny; podle toho výprava urazila denně něco přes dvacet kilometrů. V těchto relacích trvala cesta od Dunaje k Baltu v obou směrech, tedy i se zpáteční cestou a nezbytnými zastávkami, déle než čtvrt roku. Trasa od Jadranu k baltským obchodním centrům a zpět si vyžádala zhruba půl roku a cesta z Verdunu do Kyjeva a zpět potřebovala – s tržními a odpočinkovými zastávkami – téměř tři čtvrtě roku a představovala krajní možnost každoročního pravidelného spojení. Proto si dálkoví kupci vytvořili na příhodných místech tržní tábořiště a překladiště, kde si dovezené zboží směňovali. Kupecké karavany tím snížily riziko transportů. Procházely každoročně stejnými krajinami, kde si vybudovaly kontakty a znaly obtížné úseky cest. Dále se tím zrychlil dovoz; například kupcům z Verdunu, když si mohli zboží s ruskými kupci směnít na polovici cesty na pražském tržišti, netrval dovoz tři čtvrtě roku, ale sotva polovinu. Proto se tržní tábořiště ustálila v souvislou obchodní síť a zahraniční studie dokonce předpokládají pravidelný program kupeckých výprav a dohodnuté termíny jednotlivých trhů.¹⁰ Ibráhím tento systém popisuje slovy: „přicházejí k nim z města Krákua Rusové a (jiní) Slované se zbožím... a přicházejí ze zemí Turků a ze zemí islámu Židé a Turci, rovněž se zbožím... a vyvážejí od nich...“. Nezmiňuje se o kupcích ze Západu, kteří Ibráhíma nezajímali; s těmi mělo Španělsko přímé obchodní spojení na tamních trzích a nepotřebovali pro směnu zboží s nimi zajíždět na pražské tábořiště.¹¹

Nebezpečí cest čelili kupci tím, že se sdružovali ve společné výpravy a zajišťovali silným vyzbrojením. Na svých každoročních cestách měli s místními vládci dojednané dohody o „míru“ a ochraně, za které odevzdávali smluvené taxy ve formě cla, či mýta. Přesto kupecké cesty vyžadovaly tvrdé a dobrodružné povahy, mezi nimiž bojovníci typu Sába nebyli zřejmě výjimkou ani v dobách na zlomu tisíciletí. Nelze proto předpokládat, že by si karavany z různých končin kontinentu navzájem důvěřovaly a nepřekvapuje, že si i na tábořišti udržovaly mezi sebou odstup, jež se projevily i v rozložení pozdějších kupeckých osad. Sdružené kupecké výpravy jednotlivých zemí tvořily samy o sobě složité společenství, jehož utáboření – pokud nešlo o jednorázové přenocování – si vyžádalo prostor umožňující manipulaci s dovezeným zbožím při nabídce a prodeji a poskytující lidem i soumarům rehabilitaci fyzických sil a možnost úpravy výzbroje a výstroje.

O provozu tržních tábořišť se dochovaly podrobnější informace až z pozdějších dob,¹² ale zdá se, že šlo o formy vytvořené dlouhodobými zkušenostmi v prostředí soumarských karavan, které pak přetrvávaly bez podstatných změn až do časů, kdy došlo k proměně struktury dálkového obchodu. Prvé dny po usazení výpravy kupci obcházeli ostatní tábořiště a prohlíželi zboží dopravené jednotlivými karavanami, nabízené uvnitř jejich ležení. Další

dny dohadovali ceny, smlouvali a propočítávali rozdíly hodnot vyměněného zboží, jež pak dopláceli ve stříbře. Po uzavření obchodu realizovali vzájemné směny a vyrovnávali účty. V závěrečném období balili zakoupené i zbylé zboží a připravovali karavanu pro další cestu. Dlouhodobá cirkulace kupců po kontinentu nepochybně unifikovala provoz karavanního obchodu a lze důvodně předpokládat, že pražské tržiště se nijak nelišilo od trhů západoevropských.¹³

Dálkový obchod měl tedy vlastní uzavřený systém a odbýval se zcela separovaně od místní sídelní aglomerace, bez přímé vazby na domácí tržiště. Cizí kupci doplňovali z místního trhu jen potraviny a krmivo, snad je upoutaly některé místní výrobky, které mohli využít ve svých obchodech. Ale svoje drahé zboží, jehož hodnota narůstala dopravou po stakilometrových trasách, rozhodně nevykládali na domácím trhu mezi pšenici a slepicemi a sotva by také našli mezi běžnými návštěvníky těchto trhů zákazníky. Jedinými zájemci o cizí zboží byli příslušníci mocenské skupiny a i ti shromažďovali prostředky na nákup dlouho před příchodem karavan a byli tedy předem rozhodnutí, co chtějí koupit. K obratu mezi nabídkou a poptávkou v dálkovém obchodu, to jest, kdy kupci sami začali zboží nabízet, docházelo v západní Evropě až kolem poloviny 11. století¹⁴ a v našem prostředí zřejmě až ve století následujícím.

Při rekonstrukci sociotopografických poměrů centra boleslavské říše je tedy nezbytné hledat tábořiště a tržiště dálkových kupců v prostranství odděleném od domácího sídliště, na volných pastvisech v blízkosti vody, ale v poloze, kterou mocenské ústředí mohlo kontrolovat, to jest, kterou bylo možno přehlédnout z knížecího hradiska. Tyto podmínky splňovaly dosud zcela nezasídlené plochy na východní straně pražské kotliny, kde indikaci kupecké čtvrti naznačuje nález pohřebiště cizího etnika v Bartolomějské ulici¹⁵ a později i řada mincovních nálezů z malostranského území jinak neznámých,¹⁶ nebo poloha kupeckých osad, jež se časem z karavanních tábořišť vyvinuly.¹⁷ Závažnou součástí zahraničních kupeckých transportů byl otrokářský obchod, který přesunul po pokřtění Sasů svoje sběrné oblasti na severovýchod a pražská cesta do Marseille a Córdoby se ukázala kratší a výhodnější než cesta magdeburská.¹⁸ Struktura pražského trhu z doby boleslavské říše byla tedy daleko členitější, než se dosud předpokládalo.

Po vyloučení řemeslníků a separovaného trhu dálkového obchodu se ukazuje, že základním posláním místního tržiště bylo zásobování podhradského řemeslnického centra zemědělskými výrobky se záměrem směnít produkty agrárního zázemí za kvalitní řemeslné tovary. Zemědělci si museli z drobného prodeje svých přebytků a domácí výroby naspořit prostředky na zakoupení náročnějších výrobků podhradských řemeslníků; nestačila již prostá naturální směna a vytvořily se podmínky k uplatnění šátečkové směny umožňující akumulaci hodnot pro nákup náročnějších předmětů. Trh mezi agrárním zázemím a výrobním střediskem se rozvíjel s určitým zpožděním, když podhradské sídliště dosáhlo takových rozměrů, že pro zemědělce bylo výhodné dodávat a osobně zde nabízet své produkty. V empiricky narůstající sídelní struktuře podhradí nebyly rezervovány žádné plochy pro tržiště, podhradí je v prvních fázích svého vývoje nepotřebovalo a neponechalo pro ně žádný prostor. Využívaly se tedy pro trh hlavní cesty, kde zemědělci přivezené zboží vykládali k prodeji. To byl základ tržních ulic, jež v rostoucích městech představovaly prvou fázi místních trhů.

Na tržních ulicích docházelo nejen ke směně mezi suburbium a jeho zázemím, ale začala se zde rozvíjet přirozenou cestou i vzájemná směna venkovní spádové oblasti. Podhradský trh tím dostával další funkci – mimo zásobování řemeslnického střediska sloužil i okolním zemědělcům. Vzájemné trhy agrární příměstské oblasti vrcholily pak ve dvou ročních obdobích; na jaře za nové líhně domácích zvířat a na podzim po sklizni polí. Z toho se začala vytvářet tradice velkých výročních trhů a jejich rytmus určoval život zemědělského prostředí. Tržní ulice v podhradí k těmto účelům již nedostačovaly a výroční trhy se odbývaly na volných pastviskách mimo suburbium. Počátky výročních trhů prameny nezachycují a předpokládáme, že se v našich podmínkách mohly uplatnit spíše až po zlomu tisíciletí.

Kronikáři zaznamenávali jen mimořádné události a běžný sled každodenního života je neupoutával, proto se zmiňovali o trzích jen mimochodem v souvislosti s exemplárními exekucemi politického charakteru, případně s vojenskými událostmi.¹⁹ Stejně tak archeologický výzkum prokazuje jen obtížně z nálezů hmotné kultury tržní funkce některé lokality, spíše je naznačuje vytypováním areálu s absencí sídlištních nálezů. Nelze se spoléhat ani na numismatické nálezy, na tržištích se poklady nezakopávaly a stříbrné mince byly natolik cenné, že se majitelé varovali jejich ztráty. Pokusme se tedy představit si provoz pražského raně středověkého tržiště z poněkud širších sociotopografických vztahů.

Z dosavadních archeologických výzkumů lze dovodit, že rozsah pražského suburbia se za boleslavské říše omezoval na hradní úpatí a malostranský úval. Při řece jeho prostor zužoval široký inundační pruh holocénních náplav se starým vltavským ramenem, nezpůsobilý k trvalému bydlení.²⁰ Území suburbia tedy vymezovala nad řekou hrana tzv. nebovidské terasy, při jejímž okraji stojí dnes hlavní budova Valdštejnského paláce a mostecké věže. Pod Petřínem je osídlení z 10. století ještě doloženo na Maltézském náměstí a předpokládáme, že sídliště se šířilo malostranským úvalem podél někdejšího potoka, na jehož trasu navázala dnešní ulice Tržiště.²¹ Cesty procházející tímto územím se sbíhaly na severním konci dnešní Sněmovní ulice, odkud byl hlavní přístup do panovnického hradu. Pražské podhradí je tedy poměrně přesně vymezeno řekou a strmými stráněmi a lze dosti spolehlivě vytypovat jeho plochu o výměře asi 1600 arů, ze kterých něco ještě zabíralo povodí potoka, vyježděné trasy cest a některá svažité místa na úpatí hradu. Při odhadu průměrného územního rozsahu čtyř arů na jednu chatu mohlo existovat v pražském podhradí asi 360 domů.²² Odhad vychází z úvahy, že jde o průměr z celého podhradského území, kde empiricky narůstající zástavba vytvářela rozptýlené shluky. Dále předpokládáme, že obdobně jako na vesnici žilo se převážně vně malé chaty,²³ kde byly skladovány i potřeby pro výrobu a držena domácí zvířata. Tím se dostáváme k počtu asi 750 dospělých a zhruba stejně dětí a starců. Pokud je odhad reálný, vyžádalo si zásobení podhradí denně kolem 1100 kg potravin,²⁴ z nichž určitý díl si uhradili obyvatelé sami a něco snad splatila mocenská skupina z naturálních tributů shromážděných na hradě. Za těchto předpokladů vyžádalo si zásobení podhradské aglomerace denní dodávky asi od dvaceti trhovců, kteří sem dovezli zhruba po 50 kg potravin, to jest po jednom až dvou pytlích.

Pokud se nepodaří archeologickému výzkumu upřesnit informace o hustotě zástavby pražského podhradí, zůstávají tyto propočty jen zcela volným odhadem. Podávají však přece jen

představu o vazbě města – i v této jeho raně středověké fázi – na agrárním zázemí, jehož produkce rozhodovala, kolik řemeslníků se v podhradském výrobním centru užíví. Vrátime-li se ještě k uvažovaným hodnotám, vyplývá z nich, že pro vyživení obyvatel v 360 podhradských domech museli zemědělci obdělávat, osít, sklídit a dodat úrodu přibližně z 500 až 600 ha polí²⁵ a tuto plochu je nutné zdvojnásobit pro předpokládaný příloh (část pozemků ponechávaných 3–6 let odpočinout). Podílel se tedy na výživě řemeslnického střediska značně široký okruh agrárního zázemí a jakýkoliv rozvoj města vyžadoval další rozšíření orné plochy a zemědělské produkce.

V úvahách o městském trhu zůstává dále nedorozšířená úloha a podíl panovnického dvora. Je známo, že některé panovnické dvory rozprodávaly přebytky naturálního tributu či renty vybrané od poddaného obyvatelstva a v podstatě směňovaly touto formou své naturální příjmy za příjmy peněžní, případně za jiné hmotné hodnoty.²⁶ Podle Ibráhímovy zprávy kupovali cizí obchodníci v Praze za 1 kinšár, to jest denár,²⁷ obsahující 1,2 g stříbra, pšenici pro člověka na 30 dnů, to jest asi 20 kg zrní. Podle těchto relací museli zemědělci za hodnotu 1,2 g stříbra obdělávat, osít, sklídit a dodat úrodu asi z 8 arů polí.²⁸ Nemáme zatím jiná srovnávací hlediska a nemůžeme ověřit, zda stříbrná mince měla skutečně ve srovnání se zemědělskou produkcí tak vysokou hodnotu, anebo zda šlo o dumpingové ceny, za které knížecí dvůr odprodával přebytky naturálního tributu. Pokud v tomto případě nešlo o nabídku poskytovanou pouze cizím kupcům a směřující k rozšíření účasti dvora na jejich směnném systému, pak tyto ceny musely silně ovlivňovat místní trh a zemědělce znevýhodňovaly. Podle Ibráhímových informací stejnou hodnotu jako míra pšenice pro člověka na 30 dnů mělo na trhu 10 slepic, jejichž odchování bylo méně složité než obdělávání 8 arů polností. Lze soudit, že dodávky slepic již nespádaly do přebytků naturálních tributů panovnického dvora a rozdíl relací snad napovídá difference mezi dvorským a zemědělským trhem.

Podle představ, které si zatím můžeme na základě dnešních znalostí vytvořit, nebylo zásobování podhradské aglomerace jednoduchou záležitostí; přesto na jeho rozsah v dobách boleslavské říše zcela postačily tržní ulice. Pokud se snad již tehdy zavedl i v Praze týdenní trh, srovnali se prodávající do řady o délce asi 250 metrů a neměli zřejmě problémy najít místo na zdejších cestách; šlo zhruba o vzdálenost od přístupové cesty k hradu (dnešní tzv. Pětikostelní náměstí) do středu dnešního Malostranského náměstí.

Zdejší kotlina přispěla sama k zásobování celé aglomerace jen málo. Úvahy o místním zemědělství zaznívající dosud v některých studiích jsou novějšími výzkumy stále více zpochybňovány. Písčité terasy vltavského údolí se vyznačují značnou agresivitou podzemních vod a po staletí se na nich nevytvořila humusová vrstva. Soudíme proto, že při tehdejších obtížném obdělávání a přílohovém hospodářství nevyplácelo se tady pěstovat zejména ony nejpotřebnější plodiny, pšenici a proso, značně náročné na půdu.²⁹ Výzkumy také nikde nezachytily obilné jámy, ve kterých se přechovávalo zrní na nový osev.³⁰ Soudíme zde spíše na jakési zahrádkářské formy; polní hospodářství se rozvíjelo na plošinách vně vltavské kotliny, kde byl dostatek sprašových půd. Ve vltavském údolí patrně převládaly kyselé doubravy a zejména pastviny, umožňující jednak chov domácích zvířat, jednak poskytující volné prostory pro tábory kupeckých karavan.

Po zlomu tisíciletí se Praha rozrostla o další suburbium pod Vyšehradem a směna mezi městskou aglomerací a venkovem se rozšiřovala. V městské struktuře se uplatnily nové sídelní útvary, panské domy, doprovázené skupinou služebných chat. Požadavky na týdenní trh narůstaly do rozměrů, které již tržní ulice nepostačily pojmut a bylo nezbytné vymezit pro něj nový prostor. S těmito problémy setkávala se v určité fázi svého vývoje všechna stará rostlá města. Absence tržních prostorů se musela řešit buď demolicí části zástavby a vytvořením nového tržiště uvnitř dispozice, anebo připojením k okraji dosavadního osídlení na volných pastviskách vně sídliště.³¹ Prvou formu například použili Otónci v Magdeburku, když si zvolili starou pohraniční pevnost a překladiště dálkového obchodu za císařskou rezidenci³²; druhá forma byla běžnější a zahraniční studie ji dokládají u celé řady měst. Praha měla k vytvoření nového tržiště mnohознаčné možnosti v prostoru mezi oběma suburbii, nazývaném Mezihradí, které se pak stalo centrem dalšího vývoje města.

Nejprve se ustálilo na plošině dnešního Karlova náměstí v dosahu vyšehradského podhradí, jež se stalo v 11. a v první polovině 12. století sociálním a ekonomickým těžištěm přemyslovského sídelního města.³³ Další rozvoj výroby a dosažení kvalitativně vyšších systémových vazeb soustředil pražské tržiště do centra Mezihradí, dnešního Starého Města, kde se rozložilo na okraji terasy zvedající se o více jak dva metry nad tehdy již souvisle zabydlenou nivou. Rozkládalo se od hrany terasy při dnešním Malém náměstí až po Týnský dvůr, který byl zařízením panovníka pro výběr tržních a celních platů a zajišťoval správu a pořádek trhu.³⁴ Zhruba uprostřed vnější strany rynku založili na pokraji terasy kupecký kostel sv. Mikuláše; vnitřní stranu lemovala záhy souvislá řada kupeckých a řemeslnických domů. Zrychlení rytmu trhů a přechod z týdenních na každodenní trhy snížilo potřebu tržní plochy a toho využili movití měšťané k výstavbě dalších domů vložených do území původního rynku³⁵ a k založení špitálu.³⁶ Kolem tohoto tržiště soustředili se nejprogresivnější obyvatelé města vládnoucí značným movitým bohatstvím.

Představy o prostorném tržišti společném pro všechny hospodářský život města vycházely z forem známých z vrcholného středověku, kdy se již plně uplatňovala tržní výroba, prosadil se řemeslnický trh a domestikoval zahraniční obchod ovládaný místními patricii. Tyto formy nelze však zpětně promítat do počátků měst, kdy se složitými a zcela empirickými procesy³⁷ pozvolna utvářely systémové vazby a urbanistické struktury. Jednotlivé články, ze kterých se formovala ekonomie raně středověkého města, rozvíjely se za podmínek odpovídajících výrobě a společenským procesům své doby a mohly teprve postupně dospět k vyšším systémovým vazbám.³⁸

POZNÁMKY

¹ Kowalski, T.: *Relacja Ibrahima ibn-Jakuba z podróży do krajów słowiańskich w przekazie Al-Bekriego*, *Pomniki dziejowe polski II*, T. 1, Kraków 1946; překlad Hrbek, I.: *Zpráva o Slovanech Ibráhima ibn-Jákuba*, in: *Magnae Moraviae Fontes Historici III*, Brno 1969, s. 410–420; Lewicki, T.: *Opis Pragi w arabskim słowniku geograficznym al-Himjariego*, in: *Archeologia Polski* 16, 1971, s. 695–700

² Vojtíšek, V.: *O prvopočátcích Prahy*, in: *Výbor rozprav a studií V. Vojtíška*, Praha 1953, s. 532–539: „Tu se odedávna křižovaly obchodní cesty... a bylo tu bohaté tržiště, jeho pověstnost v 10. století měla jistě základy

upevňující se kolik století. Toto tržiště bylo odevždy... na pravém břehu Vltavy v místech Staroměstského náměstí... které navštěvovali i cizí kupci ze všech stran... kde se scházeli lidé a svázely užítky a poklady nejen z českých krajů, ale i z dalekých zemí“.

Dějiny Prahy, Praha 1964, s. 53: „Tu byly příhodné břehy a dobré brody. U takového brodu se karavany zastavovaly a dopřávaly sobě i svým soumarům odpočinek. Proto tu nejspíše mohlo vzniknout i tržní místo...“. Dále na s. 54: „Nejpozději v druhé polovině 10. století existovalo již nějaké osídlení při novém tržišti, dnešním Staroměstském náměstí, které bylo základem dalšího vývoje. Kromě tohoto hlavního sídlištního celku byly tu asi nějaké další vesnice v okolí... v podhradských vesnicích bylo nevolnické a polonevolnické obyvatelstvo, v sousedství tržiště byli zřejmě nějakí řemeslníci, asi polonevolničtí, možná i otročtí, a především kupci... Kupecké osídlení je bezpečně prokázáno v 11. století jako vyspělé, bylo však nepochybně starší.“

Tomek, V. V., Dějepis Prahy I, Praha 1955, nenahlížel na otázku tržiště tak jednoznačně: (s. 64) „tržiště, na kterém se prodávalo každou sobotu, nacházelo se za časů Kosmy venku mezi podhradím Pražským a Vyšehradským. (Na s. 24 upřesňuje: „...nejspíše tu, kde později velké tržiště Novoměstské, či nynější Dobytčí trh...“ ...Nynější náměstí Staroměstské jakožto trh sloužilo snad jen ku každodennímu trhu potrav, krom toho pak k vyhláškám veřejným.“).

³ Stručný přehled názorů o tržišti shrnuje Čarek, J.: K rekonstrukci vývoje a rozlohy raně feudální Prahy, in: Pražský sborník historický, Praha 1966, s. 31 n.; Volavková, H.: Stará pražská tržiště, Kniha o Praze, 1959, s. 15–26

⁴ Pleiner, R.: Experimental Smelting of Steel in Early Medieval, PA 60, 1969, s. 458–487; Mazur, A., Nosek, E.: Od rudy do noža, in: Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 7, 1966, s. 19–38

⁵ Kaván, J.: Technologie zpracovávání parohové a kostěné suroviny, AR 32, 1980, s. 280–305

⁶ Duby, G., Mandrou, R.: Histoire de la Civilisation Française, T. 1, Paris 1968, s. 142 n.; Junghanns, K.: Die deutsche Stadt im Frühfeudalismus, Berlin 1959, s. 130, 136; aj.

⁷ Srovnaj sruby odkryté na Pražském hradě, dále Pleinerová, I.: Březno, vesnice prvních Slovanů v severozápadních Čechách, Praha 1975, s. 44 n.; Krüger, B.: Dessau-Mosigkau, ein frühslawischer Siedlungsplatz im mittleren Elbegebiet, Berlin 1967; aj.

⁸ Duby, G., Mandrou, R.: Histoire, T. 1, s. 135 n.; Planitz, H.: Die deutsche Stadt im Mittelalter, Graz-Köln 1954, s. 86 n.

⁹ Juritsch, G.: Handel und Handelsrecht in Böhmen bis zur husitischen Revolution, Leipzig-Wien 1907; Planitz, H.: Handelsverkehr und Kaufmannsrecht im Fränkischen Reich, in: Festschrift E. Heymann, 1940; Rörig, F.: Magdeburgs Entstehung und die ältere Handelsgeschichte, Berlin 1952; Skalský, G.: Český obchod 10. a 11. století ve světle nálezů mincí, Numismatický sborník I, 1953, s. 14–43; Nový, R.: Funkce obchodu a mince v pozdně přemyslovských Čechách, Numismatické listy 35, 1960, s. 13–17; Pošváf, J.: Obchodní cesty v českých zemích, na Slovensku, ve Slezsku a v Polsku do 14. století, SISb 62, 1964, s. 54–63;

Buczek, K.: Targi i miasta na prawie polskim, Wrocław 1964;

Ennen, E.: Das Städtewesen Nordwestdeutschlands von der Fränkischen bis zur Saalischen Zeit, in: Das erste Jahrtausend II, Düsseldorf 1964, s. 785 n.;

Warneke, Ch.: Die Anfänge des Fernhandels in Polen, Würzburg 1964;

Bosl, K.: Die Sozialstruktur der mittelalterlichen Residenz und Fernhandelsstadt Regensburg, die Entwicklung ihres Bürgertums von 9.–14. Jahrhundert, München 1966;

Benda, K.: K otázce počátků Prahy, Umění 21, 1973, s. 471–476;

Purš, J., Kropilák, M.: Přehled dějin Československa I/1, Praha 1980, s. 113, 114

¹⁰ Ennen, E.: Das Städtewesen, 1964, s. 802 n.; Planitz, H.: Die deutsche Stadt, 1954, s. 83 n.; aj.

¹¹ Obdobnou absenci informací o obchodním spojení se západní Evropou shledávají i v jiných městech – srov. Rörig, P.: Magdeburgs Entstehung, s. 36

¹² Duby, G., Mandrou, R.: Histoire, s. 140

¹³ K charakteru dálkového obchodu srov. zprávu (Merhautová, A. – Třeštík, D.: Románské umění v Čechách a na Moravě, 1983, s. 21), že ve francké říši se za jeden meč dával malý statek. U nás se tato cena zvyšovala

- o náklady dalšího transportu. Kupci měli k dispozici jen koně menší a subtilnější a na neupravených cestách na ně mohli naložit sotva více, než váhu jednoho muže. Na odvezení 1 tuny zboží bylo tedy zapotřebí asi 13–14 soumarů. Se zásobami na cestu, nezbytnou výbavou a s ozbrojeným doprovodem potřebovala výprava zhruba 18 až 20 soumarů. Podle odhadu některých badatelů tehdejší celoroční obrát evropského obchodu nepřesahoval náklad jednoho vlaku. K odvozu takového nákladu bylo však zapotřebí asi 70 000 až 80 000 soumarů; v zástupu za sebou by tvořili řadu asi 300 km dlouhou. Tyto hrubé odhady, znásobené hodnotou zboží, kterým se tehdejší dálkový obchod zabýval, poskytují přibližnou představu o provozu a úloze tehdejších kupeckých karavan.
- ¹⁴ Duby, G., Mandrou, R.: *Histoire*, s. 86
 - ¹⁵ Borkovský, I.: Pohřebiště obchodníků z doby knížecí v Praze I., *Slavia antiqua* I, 1948, s. 460–484
 - ¹⁶ Radoměřský, P.: Románská Praha ve světle nálezů mincí, *ČNM* 74, 1955, s. 12–38
 - ¹⁷ Junghanns, K.: *Die deutsche Stadt*, s. 123
 - ¹⁸ Ennen, E.: *Das Städtewesen*, s. 804; Röhrig, F.: *Magdeburgs Entstehung*, s. 19. Vlivem církevních koncilů prosazovaly i některé panovnické dvory, aby se křesťané neprodávali pohanům do otroctví. Přes všechny církevní zákazy otrokářský obchod se dále šířil a pronikal daleko do slovanských území. Subalterní postavení církve v českém státě zajišťovalo zde otrokářským transportům bezkonfliktní provoz. Éra tohoto obchodu v Evropě se ukončila v 11. století, kdy Orient našel levnější zdroje otroků.
 - ¹⁹ Jsou to informace z konce 11. a počátku 12. století. Kosmas III., s. 24, 32; Kanovník vyšehradský FRB II, s. 211
 - ²⁰ Záruba, Q., Šimek, R.: Rozbor inženýrsko-geologických podmínek Malé Strany, Sborník geologických věd, řada HIG, sv. 1, Praha 1964; k tomu Hrdlička, L.: Příspěvky k vývoji raně středověkého reliéfu historického jádra Prahy, nepubl. disertační práce, KU, Praha 1975
 - ²¹ Osada Obora pod Janským vrškem nebyla již zřejmě součástí podhradí. Srov. Tomek, V. V.: *Dějepis Prahy* I, Praha 1892, s. 244, 387
 - ²² Výzkumy, jež měly podmínky tyto otázky blíže sledovat, týkaly se zpravidla sídlišť s odlišnou strukturou. Šlo buď o sídliště agrárního prostředí, anebo hrazená města, kde omezený prostor vedl k maximálnímu zahuštění zástavby. Například Gdaňsk v 10. století měl rozlohu 227 arů a odhaduje se zde podle výsledků plošných výzkumů asi 250 domů, to jest na 1 dům v průměru 0,95 arů. Předpokládá se, že zde žilo asi 1000 lidí, to jest 4 obyvatelé na 1 dům. V otevřených raně středověkých městských aglomeracích setkává se výzkum s dalším problémem, jak časově rozlišit přestavby jednotlivých chat z lehkého materiálu, jež přetrvávaly sotva jednu generaci, v případech, že jejich znovuvýstavba nenavazovala na původní dispozici. Tím se mohou v jednom časovém horizontu stopy po objektech rozmnožit a zkreslovat celkové propočty.
 - ²³ Pleinerová, I.: Březno, Praha 1975, s. 49
 - ²⁴ Beranová, M.: Zemědělství starých Slovanů, Praha 1980, s. 253 n.; Pleinerová, I.: Březno, s. 94; Kudrnáč, J.: Slované obilnářství v českých zemích, *Památky archeologické* 49, 1958, s. 478 n.
 - ²⁵ Pleinerová, I.: Březno, s. 95; Beranová, M.: Zemědělství, s. 302
 - ²⁶ Skalský, G.: Český obchod 10. a 11. století, s. 41. Doklady se dochovaly zejména tam, kde dlouho přežívala naturální renta.
 - ²⁷ Štěpková, J.: Denár – kinšár Ibráhima inb-Jákuba a jeho kupní síla v Praze 965 n. l., *Numismatické listy* 10, 1955, s. 137–139
 - ²⁸ Pleinerová, I.: Březno, s. 94
 - ²⁹ Beranová, M.: Zemědělství, s. 253
 - ³⁰ Pleinerová, I.: Březno, s. 60
 - ³¹ Planitz, H.: *Die deutsche Stadt*, s. 89n, 191; Ennen, E.: *Das Städtewesen*, s. 808
 - ³² Nickel, E.: *Der „Alte Markt“ in Magdeburg*, Berlin 1964; Planitz, H.: *Die deutsche Stadt*, s. 90
 - ³³ Tomek, V. V.: *Dějepis Prahy*, I, s. 24; Fiala, Z.: O pražském názvosloví a jeho významu ve vyprávěcích a diplomatických pramenech 12. a 13. století až do založení Starého Města pražského in: *Z českých dějin, Sborník prací in memoriam prof. dr. V. Husy*, Praha 1966, s. 40
 - ³⁴ Nový výzkum Týnského dvora, opevněného hlubokým příkopem, vede L. Hrdlička. Předběžná zpráva in: *Výzkumy v Čechách za rok 1976 n.*

- ³⁵ Dodatečné zakomponování těchto bloků do prostoru rynku bylo již dlouho diskutováno, srov. Tomek, V. V.: Dějepis Prahy, 1, s. 229. Nové výzkumy tyto úvahy podporují, srov. Hrdlička, L.: Předběžné výsledky výzkumu v paláci Kinských v Praze 1, na Starém Městě, Středověká archeologie a výzkum počátků měst, Praha 1977, s. 199–215. Souvislé osídlení je zde doloženo až na sklonku 12. století a je tedy mladší než nejstarší sídlištní vrstvy v Týně.
- ³⁶ Jeho existence při tržišti se zřejmě ukázala nezbytná a je příznačné, že jej zakládal a vydržoval panovník, nikoliv církev.
- ³⁷ V důsledku absence jakéhokoliv systematicky působícího správního aparátu. Srov. Fiala, Z.: Hlavní problémy politických a kulturních dějin českých v 9. a 10. století podle dnešních znalostí, ČsČH 14, 1966, s. 54–65
- ³⁸ Širší systémové vazby v raně středověkých dějinách Prahy a důsledky na urbanistický vývoj města podle současného výzkumu sleduje souhrnná studie Přemyslovská Praha, 1983, nepubl.